

บทที่ 3

หนังสืออียาอ์ อุลุม อัคดีน

3.1 การตั้งชื่อหนังสือ

หนังสือเล่มนี้ชื่อว่า อียาอ์ อุลุม อัคดีน เขียนเป็นภาษาอาหรับว่า إحياء علوم الدين เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า Ihya Ulum al Din มีความหมายว่า การฟื้นฟูวิชาการศาสนา ซึ่งเป็นหนังสือที่สำคัญและยิ่งใหญ่เล่มหนึ่งของท่านอิหม่ามอัลอะมาชะซาลิฮ์ที่ท่านได้เขียนในขณะที่ท่านถือสันโดษดังที่อธิบายด้วยมิฆะหฺได้กล่าวไว้ในหนังสืออัลอัสติคอมาซะฮฺว่า “หนังสืออียาอ์ อุลุม อัคดีน เป็นหนังสือที่สำคัญและมีคุณค่ามากที่สุดเล่มหนึ่งของท่านอิหม่ามอัลอะมาชะซาลิฮ์ ที่ท่านได้เขียนในขณะที่ท่านถือสันโดษ ณ มัสญิดอัลอักศอ” (Ibn Taimiah,n.d.:1/80 และ Ibn Khalkan,n.d.: 4/217)

3.2 สิ่งหลักคั่นในการเขียนหนังสือ

สิ่งที่หลักคั่นท่านอิหม่ามอัลอะมาชะซาลิฮ์ในการเขียนหนังสือเล่มนี้คือท่านได้แลเห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของสังคมในสมัยนั้น โดยเฉพาะในบริบทความรู้และพิธีว่าอยู่ในสภาพที่ย่ำแย่มาก ผิดเพี้ยนไปจากความหมายเดิมของคำสองคำนี้ซึ่งมีนักวิชาการทางการในสมัยนั้นได้มีส่วนรู้เห็นในการให้ความเข้าใจแก่สังคมจนพวกเขาเข้าใจว่าไม่ใช่ความรู้นอกจากสามประการนี้เท่านั้น

- 1- ฟีตวา¹ ของรัฐที่ใช้ในการตัดสินปัญหาความขัดแย้ง
- 2- หรือคำโต้เถียงของผู้ที่ต้องการชื่อเสียงในสังคม
- 3-หรือคำกลอนที่ผู้ให้การตักเตือนใช้ในการดึงความสนใจจากผู้ฟังชาวอะวาม (ผู้ไม่มีความรู้)

จากความเข้าใจผิดดังกล่าวนี้ทำให้ความรู้ที่แท้จริงนั้นหายสาบสูญไป ท่านจึงกล่าวว่า “แท้จริงความรู้ทางธรรม (ความรู้เอาทีเราะหฺ) และสิ่งที่ชาวสะลัฟผู้ทรงสังฆธรรมสมัยก่อน

¹ หมายถึงคำพิพากษาในปัญหาศาสนา (al-Paiyumiyy,n.d.:462)

(السلف الصالح) เข้าใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ได้ทรงให้หมายในอัลกุรอานว่า ฟิกฮฺ (فقه) หิกมะฮฺ (حكمة) อิลมฺ (علم) ฎิฆายฺ (خياء) นูร (نور) ฮิดายะฮฺ (هداية) รุศดู (رشد) นั้นได้เปลี่ยนจากความหมายเดิมและ เป็นสิ่งที่ถูกลืมนำไปจากสังคมไปแล้ว ในเมื่อสิ่งนี้เป็นหน้าที่ที่ถูกเพิกเฉยและช่องว่างที่ต้องการการ เติมเต็ม ข้าพเจ้าจึงเห็นว่ากรมกุ่มในการเขียนหนังสือเล่มนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อฟื้นฟูศาสตร์ทาง ศาสนา ซึ่งถึงและวิพากษ์แนวทางของนักวิชาการสมัยก่อน และเพื่อชี้ทางให้กับผู้ที่ต้องการความรู้ที่ เกิดประโยชน์ตามแนวทางของบรรดานบีและบรรพชนผู้ทรงสังฆธรรมในสมัยก่อน” (al-Ghazali : 1987 : 10) ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นท่านจึงเริ่มเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้น

3.3 จุดมุ่งหมายในการเขียน

ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีย์ได้เขียนหนังสือนี้โดยไม่มีจุดมุ่งหมายอื่นนอกจากสิ่ง ต่อไปนี้คือ

- 1- เพื่อฟื้นฟูศาสตร์ทางศาสนา ซึ่งถึงและวิพากษ์แนวทางของนักวิชาการสมัยก่อน
- 2- เพื่อชี้ทางให้กับผู้ที่ต้องการความรู้ที่เกิดประโยชน์ตามแนวทางของบรรดานบี และบรรพชนผู้ทรงสังฆธรรมในสมัยก่อน
- 3- เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับการปฏิบัติเพราะจุดมุ่งหมาย สูงสุดของการเรียนรู้ นั่นคือการปฏิบัติในสิ่งที่ได้เรียนรู้มา
- 4- เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ใจในการปฏิบัติหรืออิคลาส (إخلاص) โดยขจัดสิ่ง แปลกปลอมทั้งปวงที่มาหลอกลวงในขณะที่ปฏิบัติ (al-Ghazali : 1987 : 10) อิบนู อัลญะซีซีได้กล่าว ว่า : “มีสหายบางคนของอะบิฮามิดได้ขอคำสังเสียดจากท่านอิหม่ามก่อนท่านจะเสียดชีวิตว่า : ท่านจง ให้คำสังเสียดแก่ฉันเถาะ ท่านก็กล่าวว่ : เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับเจ้าคือการอิคลาสในการกระทำ ท่านได้ทวนคำสังเสียดดังกล่าวนั้นจนท่านได้เสียดชีวิต” (Ibn al-Jauzi,n.d.: 9/170)

¹ หมายถึง บรรดาผู้ที่ศรัทธาและปฏิบัติตามแนวทางของท่านนบีและบรรดาสะหะบะฮฺ ตั้งแต่สมัยท่านนบีจนถึงศตวรรษที่สามของ อิจเราะฮ์อัสกีเราะฮ์ (al-Sulamiy,2001:29 และ al-Athariy,2001:27)

3.4 วิธีการเขียนหนังสือ

ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮะซาลีย์ได้เขียนหนังสือนี้ตามวิธีการเขียนหนังสือของอะหฺลี อัสสุนนะฮฺ อะ อัลญะมาอะฮฺ¹ (أهل السنة والجماعة) ในสมัยก่อน ท่านได้ยกอายะฮฺอัลกุรอานที่เกี่ยวข้อง แล้วตามด้วยหะดีษท่านนบีหลังจากนั้นท่านได้ยกคำกล่าวจากบรรดาเศาะหาบะฮฺ อายาฮฺ² (ﷺ) จากบรรดาคาบีอิน หรือ คาบีอิตาบีอินและคำกล่าวของอุละมาฮฺสมัยก่อนที่เกี่ยวข้อง จบด้วยแนวความคิดของท่านในเรื่องนั้นๆที่ท่านกำลังพูดถึง ท่านใช้สำนวนภาษาที่ดึงดูดใจผู้อ่านและเข้าใจง่าย ซึ่งแนวการเรียบเรียงแบบนี้ไม่ค่อยมีในหนังสืออื่นๆ จึงได้รับความสนใจจากผู้อ่านเป็นอย่างมาก (al-Shami, 1993 : 148-149)

ท่านเริ่มเขียนหนังสือเล่มนี้ด้วยบทเกี่ยวกับความรู้ (كتاب العلم) เพราะท่านเห็นว่าความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสูงสุด มีจุดมุ่งหมายเพื่อบอกถึงความรู้ที่อัลลอฮฺได้ประทานลงมายังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ที่ทุกคนจำเป็นต้องแสวงหาและนำมาปฏิบัติ สามารถเปรียบเทียบความรู้ที่มีประโยชน์กับความรู้ที่ไม่มีประโยชน์ และเพื่อปฏิรูปความคิด ความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ในสมัยท่านจากความคิดที่แปลกปลอมสู่ความคิดที่เป็นจริงได้ จากความเข้าใจที่ผิดสู่ความเข้าใจที่ถูกต้อง จากความรู้ที่เปรียบเสมือนเปลือกภายนอกสู่ความรู้ที่แท้จริงที่เปรียบเสมือนเนื้อใน ท่านได้ขียนหะดีษท่านนบีที่ส่งเสริมให้แสวงหาความรู้เช่น

((طلب العلم فريضة على كل مسلم))

(أخرجه ابن ماجه ، د.ت. : رقم 224)

ความว่า : “การศึกษาหาความรู้มันเป็นฟิรฎูเหนือมุสลิมทุกคน”

(บันทึกโดย Ibn Majah , n.d. : 224)³

((نعوذ بالله من علم لا ينفع))

(أخرجه ابن ماجه من حديث جابر باسناد حسن، د.ت. : رقم 23)

¹ กลุ่มหนึ่งจากบรรดาประชาชาติของท่านนบีศอลลัลลอฮุอะลัยฮิวะซัลลิมที่ยึดมั่นและปฏิบัติตามแนวทางของท่านนบีและเศาะหาบะฮฺ (al-Sulamiy,2001:29)

² เป็นพหูพจน์ของคำว่า “อะมัร” แปลว่า ร่องรอย บทาณศด การติดตาม (Abadi , 1/362) ในที่นี้หมายถึง คำกล่าวของบรรดาคาบีอิน หรือ คาบีอิตาบีอิน (Abd Lah Karina,2549:23)

³ ซัยด์ อัลอิลบานีย์กล่าวว่ : หะดีษนี้เป็นหะดีษเศาะหีหฺ เลขที่ 183 (al-Albani, n.d. : 1/81)

ความว่า : “พวกข้าพระองค์ขอให้พระองค์อัลลอฮฺทรงให้ความห่างไกลจากความร่ำรวยที่ไม่ให้ประโยชน์” (บันทึกโดย Ibn Majah จากหะดีษญาบิรด้วยสายรายงานที่หะสัน, ม.ป.ป. : 23)¹

ท่านได้แบ่งหนังสือเล่มนี้เป็นสี่ส่วนคือ ส่วนอัล อิบาคาด² (العبادات) ส่วนอัล อาดาต³ (العادات) ส่วนอัล มุสุลิกาด⁴ (المهلكات) และส่วนอัล มุนญิยาต⁵ (المنجيات) ท่านแบ่งเป็นส่วนดังกล่าวนี้เพราะสองประการด้วยกัน กล่าวคือ (al-Ghazali, 1986 : 11-12)

ประการที่หนึ่ง : สิ่งที่ท่านนับว่าเป็นสิ่งหลักคัมภีร์ในการเขียนหนังสือเล่มนี้คือการจัดเรียงลำดับความรู้และความเข้าใจนั่นถือเป็นสิ่งจำเป็นเพราะความรู้ที่จะนำไปยังโลกหน้า (อาคิเราะฮฺ) นั้นมีสองประเภทด้วยกันคือ ความรู้ที่คืองูรู้และต้องปฏิบัติ (علم المعاملة) และความรู้ที่ต้องรู้แต่ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติ (علم المكاشفة) นอกจากนี้ความรู้ อัลมูอามะละฮฺนั้นแบ่งเป็นสองประเภทคือ ความรู้ภายนอก (علم الظاهر) หมายถึงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของอวัยวะภายนอกซึ่งแบ่งเป็นสองส่วนคืออาละฮฺ (عآد) และอิบาคะฮฺ (عبآد) และความรู้ภายใน (علم الباطن) หมายถึงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของอวัยวะภายใน (ใจ) ซึ่งแบ่งเป็นสองส่วนเหมือนกันคือความรู้ที่มีประโยชน์ที่ควรแก่การสรรเสริญ (علوم محمود) และความรู้ที่ไม่มีประโยชน์ที่ควรหลีกเลี่ยง (علوم مذمومة) ผลรวมทั้งหมดของความรู้ อัลมูอามะละฮฺจึงแบ่งได้เป็นสี่ส่วน

สำหรับความใฝ่ฝันของท่านจากหนังสือนี้คืออิลมฺ อัลมูอามะละฮฺ เท่านั้นไม่ใช่อิลมฺ อัลมูกาซะฟะฮฺซึ่งไม่ว่างให้มีอยู่ในหนังสือเนื่องจากบรรดานบีไม่ได้พูดถึงความรู้ดังกล่าวอย่างชัดเจนเพราะพวกเขาเข้าใจถึงจิตจําคัดของสติปัญญาที่ไม่สามารถเข้าใจความรู้นี้ได้ ฉะนั้นไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากการเดินตามรอยแบบอย่างบรรดานบีเท่านั้น ดังนั้นการแบ่งความรู้ อัลมูอามะละฮฺในหนังสือเล่มนี้จึงแบ่งเป็นส่วนเหมือนกัน

ประการที่สอง : คือสิ่งที่ท่านได้พบเห็นจากความต้องการที่แท้จริงของนักศึกษาคือ วิชาฟิคว์ ซึ่งเป็นความรู้ที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ไม่ค่อยเกรงกลัวอัลลอฮฺเพื่อใช้ในการแข่งขันแข่งชิงตำแหน่งชื่อเสียง และความรู้เกี่ยวกับฟิคว์นั้นประกอบด้วยสี่ส่วนเหมือนกัน ผู้ที่ตกแต่งร่างกายของ

¹ ซัซ อิล อับานี้อีกกล่าวว่า : หะดีษนี้เป็นหะดีษเศาะหี้หฺ เลขที่ 4005 (al-Albani, n.d. : 10/242)

² เป็นพหูพจน์ของคำว่า “العآد” ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติของมุกลัศคัมภีร์ตามบทบัญญัติของศาสนา เช่น การละหมาด การจ่ายซะกาต ฯลฯ (al-Paiyumiyy, n.d. : 389)

³ เป็นพหูพจน์ของคำว่า “العآد” ซึ่งหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ได้ปฏิบัติเป็นประจำและปฏิบัติต่อไปโดยไม่ว่างหวั่น (al-Zubaidi, nd: 1/59)

⁴ เป็นพหูพจน์ของคำว่า “المهلكات” ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติในสิ่งนั้นได้รับความหายนะ (al-Paiyumiyy, n.d. : 639)

⁵ เป็นพหูพจน์ของคำว่า “المنجيات” ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติในสิ่งนั้นได้รับความปลอดภัยและความสำเร็จ (al-Paiyumiyy, nd: 595)

เขาด้วยการตกแต่งที่คนส่วนใหญ่ชื่นชอบแน่นอนเขาจะได้รับการชื่นชม ดังนั้นท่านอิหม่ามจึงพยายามตกแต่งและเรียบเรียงเนื้อหาในหนังสือในรูปแบบของวิชาฟิสิกส์เพื่อสร้างความสนใจของนักศึกษา ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ผู้คนส่วนหนึ่งที่ต้องการดึงความสนใจของผู้มีชื่อเสียงในสังคมในวิชาการทางสุขภาพ ได้ใช้ความอ่อนโยนในการดึงความสนใจของพวกเขาเลยได้เรียบเรียงความรู้ นั้นในรูปแบบดวงดาวโดยใช้ตารางและตัวเลข และได้ตั้งชื่อความรู้ที่ว่า “ความรู้ทางการบำบัด คุณดริกาสุขภาพ” เพื่อสร้างความสนใจในการศึกษาค้นคว้า และการใช้ชีวิตการอ่อนโยนในการรำจิตใจสู่ความรู้ที่มีประโยชน์ที่ถาวรนั้นมีความสำคัญมากกว่าการสร้างความสนใจในความรู้ทางสุขภาพที่มีประโยชน์ทางร่างกายเท่านั้น สำหรับประโยชน์ของความรู้ก็คือสามารถนำไปสู่ความสุขสบายทางจิตใจและร่างกายที่มีความสัมพันธ์ทางตรงกับการใช้ชีวิตในอนาคตอย่างมีนัยคร เมื่อเทียบคุณประโยชน์ของความรู้ทางสุขภาพกับความรู้ทางธรรม (อาคิเราะฮฺ) ความรู้ทางสุขภาพไม่มีคุณค่าสูงพอเพราะเป็นความรู้ที่สามารถใช้ในการบำบัดรักษาร่างกายภายนอกที่จะเสื่อมเสียในเวลาอีกไม่นาน จากเหตุผลข้างต้นท่านจึงแบ่งหนังสือเล่มนี้เป็นสี่ส่วนเพื่อ เรียงลำดับให้เกิดความพึงพอใจจากนักศึกษาและเพื่อสร้างความสนใจจากผู้อ่าน

ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลียังกล่าวอีกว่าการเขียนหนังสือในรูปแบบ นี้มีจุดเด่นเหนือกว่าหนังสือก่อนๆ ในหลายแง่มุมซึ่งท่านได้กล่าวว่า “แท้จริงมีผู้คนก่อนข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือใกล้เคียงกับหนังสือเล่มนี้หลายท่านด้วยกันแต่หนังสือเล่มนี้มีจุดเด่นกว่าหนังสือก่อนๆ เหล่านี้ในห้าประการด้วยกัน กล่าวคือ (al-Ghazali, 1986:11)

1. หนังสือเล่มนี้ได้อธิบาย ขยายความในสิ่งที่พวกเขาได้พูดถึง โดยรวม
2. หนังสือเล่มนี้ได้เรียบเรียง จัดระเบียบในสิ่งที่ยังกระจัดกระจายอยู่
3. หนังสือเล่มนี้ได้ย่อความในสิ่งที่พวกเขาได้ขยายและได้บันทึกในสิ่งที่พวกเขาได้ตกลงกำหนดไว้
4. หนังสือเล่มนี้ได้ละในสิ่งที่ซ้ำซาก และให้คงอยู่ในสิ่งที่พวกเขาได้กำหนดขึ้น
5. หนังสือเล่มนี้ได้สร้างความชัดเจนเพื่อให้เกิดความเข้าใจ เกิดความกระจำงและเพื่อขึ้นชั้นความถูกต้อง

สำหรับหนังสือที่ท่านได้จัดเป็นหนังสืออ้างอิงในการเขียนหนังสือนี้มีหลายเล่มที่สำคัญที่สุดคือหนังสือของนักศุฟีสมัยก่อนเช่น หนังสือฎูฎ อัลกุฎอบของอะบีฏอลิบ อัลมุกกี (الرعاية لحقوق الله) หนังสืออริยาอะฮ์ของอัลฮารีซ อัลมูฮาสิบีย (لأبي عبد الله الحارث بن أسد المحاسبي) และเอกสารต่างๆ ของอัลญันนัฎ ของอัสซิบลิ และของอะบีชะฮิด อัลนุสฏอมีย (al-Ghazali, 1987:61) แต่ท่านไม่ได้ชี้ถึงหนังสือดังกล่าวในงานเขียนของท่าน ในหนังสือเล่มนี้เนื่องจากท่านเห็นว่าการที่ท่านไม่ได้อ้างอิงก็เพราะเป็นที่แพร่หลายในบรรดานักศุฟี

อยู่แล้วและไม่สามารถแยกแยะข้อความ เนื้อหาสาระว่าเป็นของใครหรือผู้ใดเป็นผู้เริ่มกันกล่าวถึง จึงไม่จำเป็นต้องอ้างถึงผู้กล่าวของข้อความที่ท่านได้กล่าวถึง ฉะนั้นวิธีการเขียนและการพาดพิงของท่านในแนวนี้ไม่ใช่เป็นการบิดเบือนแต่อย่างใดไม่ (al-Shami, 1993:169-170)

3.5 เนื้อหาสาระของหนังสือ

หนังสืออิหฺยาอ์ อุลูม อัลดีน มีเนื้อหาสาระครอบคลุมเนื้อหาสาระของศาสนาอิสลามเกือบทั้งหมด ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้กล่าวว่า¹ : “ถ้าหนังสืออื่นๆ สูญหายไปทั้งหมดเหลือเพียงหนังสืออิหฺยาอ์เท่านั้นแน่นอนที่สุดเนื้อหาสาระของศาสนาอิสลามจะมีเหลืออยู่ในหนังสือเล่มนี้ครบทุกหมวดทั้งหมวดอะกีดะหฺ หมวดศาสนบัญญัติ และหมวดประวัติศาสตร์” (al-Subki, n.d. : 6/202) สำหรับเนื้อหาสาระแต่ละส่วนประกอบด้วยสิบบทรวมทั้งหมดเป็นสี่สิบบท ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง ส่วนการเคารพภักดีต่างๆ (อัล อิบาคาด) มี 10 กิตาบคือ

กิตาบที่หนึ่ง : เกี่ยวกับความรู้ (อัล อิลม์)

กิตาบที่สอง : เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และหลักการศรัทธา

กิตาบที่สาม : เกี่ยวกับปริศนาแห่งการรักษาศาสนาสะอาด

กิตาบที่สี่ : เกี่ยวกับปริศนาแห่งการละหมาดและความสำคัญที่

เกี่ยวข้องกับการละหมาด

กิตาบที่ห้า : เกี่ยวกับปริศนาแห่งการจ่ายซะกาต

กิตาบที่หก : เกี่ยวกับปริศนาแห่งการถือศีลอด

กิตาบที่เจ็ด : เกี่ยวกับปริศนาแห่งการบำเพ็ญอิห์ยัจญ์

กิตาบที่แปด : เกี่ยวกับมารยาทในการอ่านอัลกุรอาน

กิตาบที่เก้า : เกี่ยวกับการกล่าวรำลึก (ذِكْر) และการขอพร (سُؤَال)

กิตาบที่สิบ : ขั้นตอนในการกล่าวทวิริดต่างๆและรายละเอียด

เกี่ยวกับการทำอิบาคะฮฺในเวลากลางคืน (احياء الليل)

ส่วนที่สอง ส่วนอัล อาคาด ประกอบด้วย 10 กิตาบคือ

กิตาบที่หนึ่ง : เกี่ยวกับมารยาทในการรับประทานอาหาร

กิตาบที่สอง : เกี่ยวกับมารยาทในการแต่งงาน

กิตาบที่สาม : เกี่ยวกับมารยาทในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต

¹ในบรรดาผู้กล่าวนั้นคือ อีลกาซุมีย์และหะยีเกาะลีฟะฮฺ มุศฏอฟา บุคร อับดุลลอฮฺ เจ้าของหนังสือกัซฟู อีซฮุน

กิตาบที่สี่ : เกี่ยวกับสิ่งท่อนุญฮาด (حلال) และสิ่งที่ต้องงดเว้น (حرام)
 กิตาบที่ห้า : เกี่ยวกับมารยาทในความเป็นมิตร ความเป็นพี่น้อง การ
 คบค้าร่วมสมาคม และความเป็นเพื่อนซึ่งกันและกัน

กิตาบที่หก : เกี่ยวกับมารยาทในการถือสันโดษ (العزلة)
 กิตาบที่เจ็ด : เกี่ยวกับมารยาทในการเดินทางไกล
 กิตาบที่แปด : เกี่ยวกับมารยาทในการฟังและการชื่นชม
 กิตาบที่เก้า : การชักชวนเพื่อกระทำความดีและการห้ามปรามการ
 กระทำความชั่ว

กิตาบที่สิบ : เกี่ยวกับมารยาทในการใช้ชีวิตประจำวันและมารยาทท่านมี
 ส่วนที่สาม ส่วนอัล มุสลิกาด มี 10 กิตาบคือ

กิตาบที่หนึ่ง : การอธิบายถึงความมหัสจรรย์ของหัวใจ
 กิตาบที่สอง : การฝึกฝนตนเอง การบ่มนิสัยและการดูแลรักษาหัวใจ
 กิตาบที่สาม : การขจัดความต้องการทางกายและความต้องการทางอารมณ์
 กิตาบที่สี่ : ผลเสียต่างๆที่เกิดจากการใช้สัน
 กิตาบที่ห้า : คำหิวนาม โกรธ ความไม่พอใจ และความอิจฉาริษยา
 กิตาบที่หก : ข้อคำหิวนามของคุนฮา
 กิตาบที่เจ็ด : คำหิวนามตระหนี่และรักในทรัพย์สิน
 กิตาบที่แปด : คำหิวนามไร้หาตำแหน่ง (الرياسة) และการแสวงหาอิ้อวดี (الرياء)
 กิตาบที่เก้า : คำหิวนามข้อยิ่งทะนงตน (الكبر) และการหยิ่งยะโส (العجب)
 กิตาบที่สิบ : คำหิวนามหลอกลวง

ส่วนที่สี่ ส่วนอัล มุนญูฮาด มี 10 กิตาบคือ

กิตาบที่หนึ่ง : เกี่ยวกับการกลับเนื้อกลับตัว (التوبة)
 กิตาบที่สอง : เกี่ยวกับการอดทนและการรู้คุณ (الصبر والشكر)
 กิตาบที่สาม : เกี่ยวกับความเกรงกลัวและความหวัง (الخوف والرجاء)
 กิตาบที่สี่ : เกี่ยวกับความจนและการอยู่อย่างสัจจะ (الفقر والزهة)
 กิตาบที่ห้า : เกี่ยวกับความเชื่อมั่นต่อเอกภาพของอัลลอฮุและการ
 มอบหมายตนต่ออัลลอฮุ (التوحيد والتوكل)

กิตาบที่หก : เกี่ยวกับความรัก การรำลึกถึงอัลลอฮุ ความสุขุมและความพอใจ

กิตาบที่เจ็ด : เกี่ยวกับการตั้งเจตนา ความบริสุทธิ์ใจ¹และความสังจะ
 กิตาบที่แปด : เกี่ยวกับการดูแลควบคุม และการคิดทบทวน
 กิตาบที่เก้า : เกี่ยวกับการคิด การไต่ตรอง
 กิตาบที่สิบ : เกี่ยวกับการระลึกถึงความตายและสิ่งที่จะเผชิญหลังจากนั้น

3.6 ทักษะของอุละมาอ์ต่อหนังสือ

หนังสือของอุละมาอ์บางท่านที่ได้แต่งขึ้นในสมัยก่อนและปัจจุบันบางเล่มมีผู้ชื่นชมและมีผู้คิดเป็นธรรมชาติเพราะผลงานของมนุษย์ย่อมมีถูก มีผิด ความคิด ความอ่านของแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน ไม่มีมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบนอกจากท่านบีเท่านั้น จากการศึกษาทักษะของอุละมาอ์ต่อหนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัคคินก็มีผู้ชื่นชมเห็นชอบ และมีผู้ตำหนิดังไม่เห็นด้วย พอสรุปได้ดังนี้

3.6.1 กลุ่มผู้ชื่นชมเห็นชอบกับหนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัคคิน มีอุละมาอ์หลายท่านด้วยกันเช่น

1. อับดุลฆอฟีร อัลฟาริสีย์² ท่านได้กล่าวชมเห็นชอบในหนังสือนี้ว่า “หนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัคคิน เป็นหนังสือของท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีที่คนรู้จักมากที่สุดและไม่มีหนังสือใดเลยที่เหมือนกับหนังสือนี้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน” (al-'Idarus,n.d.:15)

2. อีซซุบัยดี³ ท่านได้กล่าวชื่นชมหนังสือนี้ว่า “และฉันยังไม่ทราบอีกว่ามีหนังสืออื่นนอกจากหนังสืออิหฺยาอ์ที่อุละมาอ์ท่านอื่นได้แต่งขึ้นเหมือนกับหนังสือนี้ในแง่ความครอบคลุมทั้งทางด้านเนื้อหาความคิดการวิเคราะห์ และการยกหลักฐาน”(al-Zubaidi,n.d.:1/27)

3. คาญุดดิน อัลศุบกี⁴ ท่านได้กล่าวชื่นชมหนังสืออิหฺยาอ์ว่า “หนังสืออิหฺยาอ์เป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่ควรให้ความสำคัญและควรแก่การเผยแพร่เพื่อผู้คนจะได้รับทางนำ และใครคนใดที่ได้ศึกษาหนังสือนี้แล้วเขาจะดำเนินกและกลับตัวทันที” และท่านได้กล่าวอีกว่า “ถ้าไม่มีผู้ใดเขียนหนังสือนอกจากหนังสือนี้เท่านั้นแน่นอนที่สุดหนังสือนี้จะเพียงแค่ว่าสำหรับพวกเขา” (al-Zubaidi,n.d.: 1/27)

¹ ทำไมท่านอิหม่ามได้ลำดับกิตาบเกี่ยวกับความบริสุทธิ์ใจ(อิดลาฮ) อยู่ท้ายๆ หนังสือซึ่งอาจจะขัดแย้งกับจุดมุ่งหมายในการเขียน?

² อะบู อัลหะสัน อับดุล อัลฆอฟีร บุคร อิสมาแอล บุคร อับดุล อัลฆอฟีร บุคร มุหัมมัด บุคร อับดุล อัลฆอฟีร บุคร อัลอัมดี บุคร มุหัมมัด บุคร สะอูด อัลฟาริสีย์ อัลฮาฟิซ เกิดปี ฮ.ศ.451 เสียชีวิต ฮ.ศ.529 (Ibn Khalkan,n.d.: 3/225)

³ มุหัมมัด มุรตะฎอ บุคร มุหัมมัด บุคร อัลญุบัยดี อัลอัสซันนี อีซซุบัยดี อัลหะนะฟีซ เกิดในปี ฮ.ศ.1145 ณ บัลฆะรอม (สืบค้นจาก <http://www.alashraf-leb.org>)

⁴ อะบูนุร อับดุลวะฮาบ บุคร อะลี บุคร อับดุลกาฟี อัลศุบกี อีซซาฟีซ เป็นที่รู้จักในนาม คาญุดดิน เกิดในปี ฮ.ศ.727 ณ เมืองอัลกออิเราะฮ์ เสียชีวิตในปี ฮ.ศ.771 (สืบค้นจาก <http://www.alifeqh.com>)

4. อิบนุกะษีร¹ ท่านได้กล่าวชื่นชมหนังสือนี้ว่า “หนังสืออิหฺยาอ์เป็นหนังสือที่ประหลาดมาก เป็นหนังสือที่ครอบคลุมศาสตร์ต่างๆ ในศาสนา และปะปนด้วยคำสอนของนักศูฟี...” (Ibn Kathir,n.d.: 12/174)

5. อัลหะฟิษ อัลอิรอเกีย² ได้กล่าวชื่นชมและเห็นชอบหนังสือนี้ว่า “หนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัลดินเป็นหนังสือใหญ่ที่สุดหนังสือหนึ่งในบรรดาหนังสือศาสนาอิสลาม” (al-Idarus.nd:15)

6. อิบนุกอลาน³ ได้กล่าวชื่นชมเห็นชอบหนังสือนี้ว่า “หนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัลดิน เป็นหนังสือที่สำคัญที่สุดหนังสือหนึ่ง และเป็นหนังสือที่ครอบคลุมทุกนอ้าวมกที่สุดหนังสือหนึ่ง” (Ibn Khalkan.nd:3/354)

7. อิหม่ามอันนะวะวีย์⁴ ท่านได้กล่าวชื่นชมหนังสืออิหฺยาอ์ว่า “หนังสืออิหฺยาอ์เกือบจะเป็นกุรอาน” (al-Idarus.nd:1/23)

8. อัลกัซรูนี⁵ ได้กล่าวว่า “ถ้ามีการลบออกเนื้อหาในหนังสือต่างๆ หมดไปแน่นอนที่สุดนั้นสามารถเอากลับเนื้อหาเหล่านั้นได้จากหนังสืออิหฺยาอ์” (อ้างใน al-Qaraḍawi,1993 :158)

9. อะลี อัศศักกอฟี⁶ ได้กล่าวว่า “ถ้าผู้ใดได้เปิดอ่านหนังสืออิหฺยาอ์ แน่แน่นอนผู้นั้นย่อมศรัทธาและนับถือศาสนาอิสลาม” (อ้างใน al-Shami, 1993 : 148-149)

10. ฮาญยี เคาะลีฟะฮ์⁷ ได้กล่าวว่า “หนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัลดิน เป็นหนังสือที่สวยงามและยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาหนังสือเชิงปลุกจิตสำนึก จนมีผู้กล่าวชื่นชมว่า ถ้าหนังสือศาสนาอิสลาม ได้สูญหายหมดไปและเหลือเพียงหนังสืออิหฺยาอ์ แน่แน่นอนเนื้อหาในอิหฺยาอ์จะพอเพียงสำหรับมุสลิม” (Haji Khalifah.nd: 1/23)

¹ คือ อิสลามอัล บุคร์ อุมีร์ บุคร์ กะษีรฺ อะบู อัลฟิลาอ์ อุอมาด อัลดิน เกิดปี ส.ศ.701 เสียชีวิต ส.ศ.774 (al-Zarkali.n.d.: 1/320)

² คือ อัลหะฟิษ อัลดิโน อะบู อัลฟิลาอ์ เป็นที่รู้จักในนาม อัลอิรอเกีย เจ้าของหนังสือ อัล อัลฟิยะฮ์ ฟิ มุศฏอละฮ์ อัลหะดีษ เป็นผู้ศึกษาหะดีษและสาขาวิชาหะดีษในหนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัลดิน (Abd Rahaman.nd:3)

³ ชุมฮุดดีน อัหมัด บุคร์ มุหัมมัด บุคร์ อะบี บักร์ บุคร์ กอซอบ ดีฮิวดาบี สศ(81) ณเมืองดิมัสก (สืบค้นจาก <http://www.way2jannah.com>)

⁴ คือ มุหะอิดดีน อะบูชะกรียา อะหะยา บุคร์ ชะรอฟ อันนะวะวีย์หรืออันนะวะวีย์ เกิดปี ส.ศ. 631 เสียชีวิตปี ส.ศ.676 (al-Subki.nd: 8/395-396)

⁵ ท่านไม่ได้หมายความว่าหนังสืออิหฺยาอ์นั้นเหมือนอัลกุรอานในแง่เนื้อหาและสาระ แต่ท่านหมายถึงความนิยมของคนคือหนังสือ

⁶ อับดุลฮะซัน บุคร์ อับดุลฮะซัน บุคร์ มุหัมมัด อัลอิซฺ อะบู มุหัมมัด อัลกาซรูนี อัคมะคานีย์ อัชชะฟีอีย์ เกิดในปี ส.ศ.737 เสียชีวิตปี ส.ศ. 779 ที่มีกะฮ์ (al-Sakhawi.nd: 3/11)

⁷ อับดุลลอฮ์ บุคร์ มุหัมมัด บุคร์ ฮารูน บุคร์ อับดุลลอฮ์ บุคร์ อะลี อัศศักกอฟี เกิดในปี ส.ศ.1303 เสียชีวิตปี ส.ศ.1371 ที่มีละฮ์ (al-Habashi.nd: 1/341)

⁸ มุศฏอฟา บุคร์ อับดุลลอฮ์ อัลกอซฏอนฎินีย์ เกิดในปี ส.ศ.1017 เป็นที่รู้จักในนาม ฮาญยี เคาะลีฟะฮ์ (Haji Khalifah.nd: 1/13)

11.ศอลิห์อัยมัดอชชามีอี ท่านได้กล่าวชื่นชมหนังสือชื่อว่า “ท่านอิหม่าม อัลเจาะซาลีอีได้เขียนหนังสือนี้ตามวิธีการเขียนหนังสือของอะหฺลี อัสสุนนะฮฺ อะ อัลญะมาอะฮฺในสมัยก่อน ท่านได้ยกอะยะฮฺอัลกุรอานที่เกี่ยวข้อง แล้วตามด้วยหะดีษที่ท่านมีหลังจากนั้นท่านได้ยกอายะฮฺจากบรรดาเศาะหาบะฮฺและคำกล่าวของชาวสะลาฟที่เกี่ยวข้อง จบด้วยแนวความคิดของท่านในเรื่องนั้นๆที่ท่านกำลังพูดถึง ท่านใช้สำนวนภาษาที่ดึงดูดใจผู้อ่านและเข้าใจง่าย ซึ่งแนวการเรียบเรียงแบบนี้ไม่ค่อยมีในหนังสืออื่นๆ” (al-Shami, 1993 : 148-149)

12.อะบู อัลหะสัน อันนะดาวีอี ท่านได้กล่าวชื่นชมหนังสือชื่อว่า “ด้วยหนังสืออิหฺยาอ์ท่านอิหม่ามอัลเจาะซาลีอีสามารถเป็นอุลมะฮฺอ์แนวหน้าด้านจริยศาสตร์ หนังสือนี้ควรได้รับการศึกษาค้นคว้าและให้ความสำคัญจากบรรดานักศึกษาในด้านจริยศาสตร์ วิชาการทางจิตวิทยา และประวัติศาสตร์” (al-Nadawi, n.d. : 245)

13.ยูซุฟอัลกอเราะฎอวีอี ท่านได้กล่าวชื่นชมหนังสือชื่อว่า “ยังไม่หนังสือใดนอกจากอัลกุรอาน และหนังสือหะดีษอัศศิฮาฮฺ⁴ (صحاح) ที่ส่งผลดีแก่การดำเนินชีวิตของมุสลิมเท่ากับหนังสือนี้” (al-Qaradawi,1993 :158)

3.6.2 กลุ่มผู้ตำหนิผิดไม่เห็นด้วยกับเนื้อหาบางเนื้อหาในหนังสืออิหฺยาอ์ อุลม อัคดีน มีหลายท่านด้วยกันเช่น

1.อับดุลรุฎฏออี¹ได้วิจารณ์หนังสือนี้ว่า ผู้เขียนไม่ได้ให้ความสำคัญกับความรู้แต่ไปให้ความสำคัญกับการกระทำมากเกินไป ผู้เขียนได้สอดแทรกความคิดของนักปรัชญามีคำรวนเรของมารร้ายซัยยูนปะปนอยู่ และผู้เขียนไม่มีความรู้ลึกพอเกี่ยวกับศาสตร์ของนักซูฟี (อ้างใน al-Qaradawi,1994:118) และท่านได้กล่าวอีกว่า “ผู้แต่งได้กล่าวเท็จแก่ท่านบีในหนังสือเล่มนี้เป็นจำนวนมาก ฉันยังไม่เห็นหนังสือใดเลยในโลกนี้ที่มีกรกล่าวเท็จแก่ท่านบีมากกว่าหนังสือเล่มนี้ สำหรับการที่ฉันได้ให้ความเห็นให้มีการเผาหนังสือนี้ขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ที่ไม่มีความรู้ได้หลงเชื่อในทุกอย่างที่ได้เขียนลงไปว่าเป็นความจริงทั้งหมด ซึ่งเป็นการเทียบเคียง(เทียบ) กับ

¹ ท่านเกิดในปี ค.ศ.1934 ณ ลูมา ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของฉิมตั๊กประเทศซีเรีย (สืบค้นจาก <http://www.factway.net>)

² ค็อฮ์สตัยิด อะลี บุร อับดุลอัยฮ์ บุร ฟีฏ อัคดีน อัลหะตะบียี อันนะดาวีอี เกิดปี ฮ.ศ.1332 (al-Qaradawi,n.d.:25)

³ มีชื่อเต็มว่า ยูซุฟ มุฏกอฟาร์ อัลกอเราะฎอวีอี เกิดในปี ค.ศ.1926 ท่านถือประธาณอุลมะฮฺมุสลิมโลกปัจจุบัน (สืบค้นจาก <http://www.aljazeera.net>)

⁴ หนังสือหะดีษศอหฺต่างๆเช่น ศอหฺอัยฎุมิอุของอัลบุคอรีฮ์ ศอหฺอิหมุสลิม

⁵ ค็อหมัมมัด บุร มหัมมัด อะบูบรีกรอฎฏอรูฎฏออี ท่านเป็นชาวอูรูกุสะฮฺ ทางทิศตะวันออกเฉียงของอันดลุส ท่านเป็นนักฟิสิกส์ในสมัยอับอัมมาลีเกะฮฺ เกิดในปี ฮ.ศ. 451 เสียชีวิตในปี ฮ.ศ.520 ได้เขียนหนังสือหลายเล่มด้วยกัน เช่น ริวจ อัฎฎอญ์ และ อัคเคลีเกะฮฺ (al-Zarkashi ,nd: 7/359)

การเผาบางหน้าของมัศหฟั อัลกุรอานที่มีความแตกต่างในด้านการเขียนและตีแผ่ไปในการตีความหมายในสมัยเศาะหาบะฮ์ และยังมีหนังสืออื่นอีกมากที่มุสลิมสามารถรับประโยชน์ได้นอกเหนือจากหนังสือเล่มนี้” (อ้างใน al-Dhababi, n.d. : 19/334)

2. อัลมาฆิรียะฮ์ ท่านไม่เห็นด้วยกับการอ้างอิงของอิหม่ามอัลนะฆะชะลีฮ์ในอิหฺยอ์ ด้วยหะดีษที่อ่อน และท่านได้ปฏิเสธไม่เห็นด้วยกับการที่ท่านอิหม่าม ได้เห็นดีด้วยกับสิ่งที่ไม่ถูกต้อง³ เช่น คำกล่าวที่ว่าผู้ใดเสียชีวิตหลังจากบรรลุศาสนภาวะแล้วยังไม่รู้ว่าพระผู้เป็นเจ้านั้นทรงนิรันดรหรือไม่ เขาผู้นั้นได้เสียชีวิตในสภาพที่เป็นมุสลิมด้วยค็อิมออ์⁴ (al-Qaradawi,1994 :119-120)

3. อิบนุ อัลญะซีฮ์ ท่านไม่เห็นด้วยกับการที่ท่านอิหม่าม ได้แต่งหนังสืออิหฺยอ์ตามแนวทางของนักศูฟีฮ์ และส่วนหนึ่งที่ท่านได้ปฏิเสธไม่เห็นด้วยกับการที่ท่านอิหม่าม ได้ให้คำอธิบายของคำว่า “الكوكب، القمر، الشمس” ในอายะฮ์ที่ 76 สูเราะฮ์ อัลอันอาม

﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى الْكَوْكَبَ قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أَحِبُّ الْآفَلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْنَ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَنْفُورُ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾﴾

(الأنعام : 76)

ว่า “สิ่งที่นับถือหรือเคารพได้เห็นนั้นเป็นแสงสว่างที่เรียกว่า หุจบลลอฮ์ (حجب الله)”⁵ ซึ่งเป็นคำกล่าวของกลุ่มอัลบาฏินียะฮ์ (Ibn al-Jauzi,n.d.:166) และท่านได้เขียนหนังสือรวบรวมข้อคิดจากหนังสืออิหฺยอ์มีชื่อว่า อ็อลลาม อัลอะหฺยอ์ บิอัมลาฏ อัลอิหฺยอ์ (إعلام الأحياء بأغلاط الإحياء)⁷

¹ คัมกีร อัลกุรอาน

² คืออัลอิหม่าม อะบู อับดุลลาฮ์ อัลมาฆิรียะฮ์ เสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 536 มีอายุ 83 ปี (al-Dhababi,n.d. : 20/105)

³ ดู สีฮฺ อะลาม อันนุบะลาฮ์ หน้า 330 เล่ม 19 (al-Dhababi,n.d.:19/330)

⁴ คือการลงมืออย่างเป็นทางการของบรรดาอะหมะฮ์มุญตะฮิดีนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งของศาสนา (al-Sharif al-Jurjani,1985:8)

⁵ คือ อะบูอัลฟารอก อับดุลเราะฮ์มาน บุคร อะลี บุคร อัลญะซีฮ์ เกิดในปี ฮ.ศ. 510 และเสียชีวิตปี ฮ.ศ.597 (Ibn Khalkan,n.d. : 3/140)

⁶ ดู อัลอิหฺยอ์ หน้า 428-429 เล่มที่ 3 (al-Ghazali,1986:3/248-249)

⁷ ดู อัลนุบะฮิม หน้า 125 - 126

4. อิบน์อูรฺรุชฺดี ท่านได้กล่าวว่า: “ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีไม่ได้ขีดแนวมันฮับไคมันฮับหนึ่งเป็นที่แน่นอนในการเขียนหนังสืออิฮฺยาอ์ บางครั้งท่านขีดแนวทางอิฮฺชะริอะฮฺเมื่อกล่าวถึงหลักการศรัทธา บางครั้งท่านขีดแนวทางศูฟียะเมื่อกล่าวถึงวิธีการปฏิบัติตนและการบ่มเพาะจิตใจ และบางครั้งท่านขีดแนวทางนักปรัชญาเมื่อกล่าวถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับนักปรัชญา” (Mohammad Sa'id Dimiṣṣiah , 1419 :79)

5. อิบน์อัสคอลลาหฺ ท่านไม่เห็นด้วยกับการที่ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้ขีดระดับของศาสตร์ทางตรรกะเหนือกว่าศาสตร์อื่นๆ ดังที่ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้กล่าวว่า: “ศาสตร์ทางตรรกะเป็นบทนำของศาสตร์ต่างๆ ทั้งปวง และผู้ใดไม่มีความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับมัน เขาผู้นั้นไม่สามารถไว้วางใจได้ในศาสตร์ต่างๆ ได้ตั้งแต่แรกแล้ว” (อ้างใน al-Dhababi,n.d.:19/329,และ al-Qaradawi ,1994 ; 122)

6. อัลกอฎิ อียาฎ⁴ ได้กล่าวว่า “ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้เขียนหนังสือที่โด่งดังหลายเล่มหนึ่งในนั้นคือหนังสืออิฮฺยาอ์ ท่านได้เขียนและสนับสนุนแนวทางของนักศูฟียะจนเกินขอบเขต และมีผู้คิดในสิ่งที่ท่านได้เขียนไปในหลายๆเรื่อง จนมีการปฏิบัติตามคำพิตจากบรรดาฟุคฮาฮฺที่ให้แหงหนีสืออิฮฺยาอ์ในประเทศของเรามัฆริบ” (อ้างใน al-Dhababi,n.d.:19/327)

7. อัยยะหะบีษ⁵ ท่านได้กล่าวว่า “สำหรับหนังสือ อิฮฺยาอ์นั้น โครรวมแล้วมีหะดีษที่เป็นทั้ง เต้ในนั้นมีสิ่งดีๆ มีประโยชน์มากมายถ้าปราศจากแนวทางของนักศูฟียะ” ด้วยเหตุนี้ท่านอิหม่ามอัยยะหะบีษได้ชักชวนและชี้แนะผู้อ่านเพื่อให้ความสนใจ ความตระหนัก และศึกษาทำความเข้าใจกับอัลกุรอานและอัศศอหฺที่หัยน์ ศูนย์อันนะสาอียฺ วิชาอัศศอหฺลิหฺนและอัยการของอิหม่ามอันนะวารียฺ ดีกว่าการให้ความสนใจและมกมุ่นอยู่กับหนังสืออิฮฺยาอ์ (al-Dhababi ,n.d.: 19/346)

¹ คือ มุหัมมัด บุคร อัยมัด บุคร รุสดี อัลกุฎบียฺ เกิดในปี ฮ.ศ.520 เสียชีวิตปี ฮ.ศ.595 ท่านเป็นผู้รู้เฉพาะในมัซฮับอัลมาลิกียะฮฺ ท่านได้แต่งหนังสือหลายเล่มที่สำคัญที่สุดคือหนังสือบิตาฮะฮฺ อัลมุฆตะฮิด (al-Dhababiy,n.d.: 19/501)

² คือ อะบู อิมรฺ บุคร อัศคอลาหฺ เสียชีวิตในปี ฮ.ศ.643 ท่านได้เขียนหนังสือหลายเล่มที่รู้จักมากที่สุดคือ พะดวาเกี่ยวกับศาสตร์ทางปรัชญา (al-Dhababiy,n.d.: 23/140)

³ คือ ฮิรฺ อะลาม อันนุบนดาอ์ หน้า 329 เล่ม 19 อิหม่ามอัยยะหะบีษได้ยกคำกล่าวของอิหม่ามอัลเจมาฮาลีที่อิหม่ามอิบน์อัสคอลลาหฺไม่เห็นด้วย คือคำกล่าวของอิหม่ามอัลเจมาฮาลีเกี่ยวกับศาสตร์ทางตรรกะว่า

(هو مقدمة العلوم كلها ، ومن لا يحيط به ، فلا ثقة له بمعلوم أصلاً) قوله في المنطق :

⁴ อะบู ฮัลฟุฎ อียาฎ บุคร มุซา บุคร อียาฎ อัยยะหะบีษ อัสสับตีฮฺ อัลมาลิกียฺ เกิดในปี ฮ.ศ.476 เสียชีวิตปี ฮ.ศ.544 (al-Dhababiy,n.d.: 3/483, al-Suyuti,I,nd:468)

⁵ คือ ชัมซุดดีน อะบู อับดิลลาฮฺ มุหัมมัด บุคร อัยมัด อัลดรูฎมาณียฺ อัลดิมัชกีฮฺ เกิดในปี ฮ.ศ.673 เสียชีวิตปี ฮ.ศ.748 ฆ ดิมัชกฺ ท่านเป็นที่รู้จักในนามนักหะดีษและสายรายงานหะดีษ ท่านได้แต่งหนังสือหลายเล่ม (al-Dhababiy,n.d.: 23/151)

8. ิบนุคัยมียะฮ์¹ ท่านกล่าวว่า “เนื้อหาส่วนใหญ่ในหนังสืออิหฺยาอ์ดีมไป ด้วยสิ่งดีๆ แต่มีศาสตร์ที่เป็นพิษของนักปรัชญาเกี่ยวกับเอกภาพ ศาสนทูต และการเกิดใหม่ และท่านได้กล่าวอีกว่า ในหนังสืออิหฺยาอ์มีหะดีษและอายะฮ์ที่อ่อนและเป็นเท็จ และยังมักกล่าวของ นักศูฟีใช้ทั้งที่ถูกต้องสอดคล้องกับอัลกุรอานและสุนนะฮ์ และมีที่คิดเขียน ไปจากทั้งสองแต่ที่ถูกต้อง มีมากกว่า” (Ibn Taimiah , n.d. : 6/210) และท่านได้กล่าวในหนังสือ มัจญ์มูอ์ อัลฟะดาวา อีกว่า “ด้วยเหตุที่หนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัคคิน มีหะดีษที่อ่อนหน้าซ้ำหะดีษเมาฎูอ์มีมากกว่า ปะปนกับคำกล่าวของบรรดานักศูฟีที่เกินขอบเขต แต่ก็มีคำกล่าวของบรรดาอุละมาอ์ศูฟีที่สายกลางที่รับทวงนำ จากอัลกุรอานและอัศสุนนะฮ์มากกว่าสิ่งที่ต้องปฏิเสธ จึงทำให้บรรดาอุละมาอ์มีความคิดเห็นที่ แตกต่างกันต่อหนังสือเล่มนี้” (Ibn Taimiah, nd : 10/55)

จากทัศนะของอุลามอ์ต่อหนังสืออิหฺยาอ์ที่ได้ยกมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า หนังสืออิหฺยาอ์เป็นงานเขียนเล่มหนึ่งของมนุษย์ย่อมมีผู้เห็นชอบและไม่เห็นชอบกับบางส่วนของ เนื้อหาเป็นธรรมดา อุละมาอ์ที่เห็นชอบกับหนังสืออิหฺยาอ์ อุลุม อัคคิน ได้มองในสิ่งดีๆ สิ่งมี ประโยชน์ที่มีอยู่ในหนังสือโดยรวม ส่วนข้อบกพร่องบางประการที่มีอยู่นั้น ไม่สามารถลบล้างสิ่ง ใดๆ เหล่านั้นได้ พวกเขาจึงมองอีกว่าหะดีษเงาะอ็อฟและหะดีษเมาฎูอ์ที่มีอยู่ในอิหฺยาอ์นั้น ไม่ใช่เป็น การตั้งใจจากท่านอิหม่ามแต่เพราะความรู้ของท่านในด้านหะดีษไม่ได้พอเหมือนกับความรู้ด้านอื่นๆ ตามที่ท่านได้กล่าวยอมรับในเรื่องนี้ในหนังสือ กอนูน อัคตะวีลว่า “และเสปียงของข้าในด้านหะดีษ ไม่ได้พอ”(al-Ghazzali, n.d. : 625)² จึงเป็นสิ่งที่ควรให้อภัยไม่ควรนับเป็นความคิดที่จงใจทำจากท่าน อิหม่ามอัลอะชะฮาลีย์ แล้วมีอุละมาอ์หลายท่านมาให้ความสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับหะดีษต่างๆ ที่ ท่านอิหม่ามได้ยกมาในหนังสือเล่มนี้อีกด้วยเช่น หนังสือดัจกรีย อะหะดีษ อัลอิหฺยาอ์ของอิหม่าม อัลอิรอกีย์ และหนังสืออิดติฮาฟ อัศศาคะฮ์ อัลมุคตะกินของ มุรตะฎอ อັชชะบัยคีย์ จึงสามารถช่วย ให้อ่านแยกแยะระหว่างสิ่งที่ถูกต้องและไม่ถูกต้องได้ ส่วนอุละมาอ์ที่ไม่เห็นชอบกับหนังสือ อิหฺยาอ์นั้นพวกเขาได้วิจารณ์ข้อบกพร่องต่างๆ ตามขั้นตอนทางวิชาการในบางประการพอสรุปดังนี้

1. มีหะดีษเงาะอ็อฟ³ (حديث ضعيف) และหะดีษเมาฎูอ์⁴ (حديث موضوع) ในการ ใช้เป็นหลักฐาน

2. มีหุก่มบางหุก่มที่ใช้หะดีษอ่อน และหะดีษเท็จเป็นหลักฐาน

¹ คือ อັหมัด บุคร อับดุลละฮิม อัลหะรอซิมีย์ อัคคิมิซกีย์ ท่านเป็นนักฟิกห์แนวหนาน้ำมันฮับอัลหัมบะลีย์ เกิดในปี ฮ.ศ.661 เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 728 (Abu Ghadah, 1982:99)

² ดู Majmu' Rasail al-Imam al-Ghazali ในส่วนของ Ganun al-Taawil หน้า 624-631

³ คือหะดีษที่ขาดคุณสมบัติคุณสมบัติหนึ่งของหะดีษหะซัน (al-Tahhan, 1985:63)

⁴ คือหะดีษที่อุปโลกน์ขึ้นมาแล้วพาดพิงไปยังท่านนบีไม่ว่าด้วยความตั้งใจหรือเกิดจากการผิดพลาด (al-SuyutI,nd: 1/273)

3.มีเรื่องเล่าบางเรื่อง (قصص) ที่บ่งบอกถึงการกินชอบเขตของกลุ่มนักศูฟี¹

4.มีการพูดถึงเรื่อง อัลกะซฟี² (الكشفي) และ อัลมุกาชะพะอ์ (المكاشفة) ซึ่งเป็นข้อบกพร่องที่ร้ายแรงที่สุดที่ซัยด์ ยูซุฟ อัลเกาะเราะะฎอวีย์ ใช้เป็นข้อวิจารณ์หนังสือเล่มนี้ (al-Qaraḍawi, 1993 :139)

สำหรับการลงมติเผาหนังสืออียาอ์จากอุละมาอ์อัลอันดะลุส (الأندلس) และมีฆริบ (المغرب) ดังที่อับนุ อัลกอฎฏอนได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อหนังสืออียาอ์ อุลูม อัลดิน ได้ถึงเมืองกูฎฏะฮะฮ์ อุละมาอ์ที่นั่นได้พูดถึงหนังสือนี้ในแง่ร้ายและได้ปฏิเสธในหลายเรื่องของเนื้อหา โดยเฉพาะ กอฎฎิ อิบนุหะมะดีน เป็นผู้หนึ่งที่คัดค้านอย่างร้ายแรงจนมีมติให้เผาหนังสืออียาอ์ต่อหน้าผู้คนเป็นจำนวนมาก และได้ส่งคำสั่งให้เผาไปทั่วพื้นที่ในประเทศนี้ด้วย จนมีการเผาหนังสือนี้ในเมืองมัฆริบในเวลาต่อมา” (al-Shami, 1993:179) สำหรับเหตุผลที่ได้ออกคำสั่งให้เผาหนังสืออียาอ์เป็นทางการนั้นเพราะเนื้อหาในหนังสืออียาอ์ขัดแย้งกับแนวทางของมัฆอับ อัลมาลิกีย์ ซึ่งเป็นเหตุผลที่พวกเขาได้ประกาศขึ้นเป็นทางการ แต่มีอีกเหตุผลหนึ่งที่พวกเขาได้ปกปิดไม่ประกาศให้ผู้คนได้ทราบนั้นคือความไม่พอใจที่ท่านอิมามอัลเจมาฮะฮ์ลีอีได้เรียกร้องให้ใช้เหตุผล ใช้สติปัญญา ละการตามทีปราศจากหลักฐานและเหตุผล (بدليل) และเนื่องจากท่านอิมามอัลเจมาฮะฮ์ลีอียังได้เรียกร้องให้กลับสู่หลักฐานพื้นฐานเดิมของอิสลามคืออัลกุรอานและอัลหะดีษ (al-Shami, 1993:180) เมื่อเปรียบเทียบความเห็นต่างๆ จากบรรดาอุละมาอ์ทั้งที่เห็นด้วยกับหนังสืออียาอ์และไม่เห็นด้วยแล้วสามารถกล่าวได้ว่า หนังสืออียาอ์ อุลูม อัลดิน มีสิ่งดีๆ สามารถใช้ประโยชน์ และศึกษาทำความเข้าใจกับเนื้อหาของหนังสือด้วยใจเป็นกลาง ขอมรับในความถูกต้อง อย่างระมัดระวังได้

3.7 การเผยแพร่ของหนังสือ

หนังสืออียาอ์ อุลูม อัลดิน เป็นหนังสือหนึ่งที่มีการเผยแพร่มากที่สุด เห็นได้จากการมีผู้อ่านแพร่หลายของหนังสือในรูปแบบคุดฎูอูด (مخطوطات) ในหลายห้องสมุดของหลายประเทศ การแปลหนังสือจากภาษาอาหรับเป็นภาษาอื่น การอธิบายขยายความหนังสือจากบรรดาอุละมาอ์ที่มีชื่อเสียง การยืมหนังสือ การศึกษาหะดีษและสายรายงานหะดีษที่มีอยู่ในหนังสือ การศึกษาเฉพาะเรื่องเพื่อเป็นวิทยานิพนธ์ในมหาวิทยาลัยในประเทศมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม การตีพิมพ์และการเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

¹ คือความผู้กลับเป็นความผู้ที่บรรลุได้โดยการศึกษาที่ขยันหมั่นและสิ้นสุดลงเมื่อค้นพบความจริง (Ibrahim Nrungraksakhit, 2551:84)

² คือหนังสือที่เขียนขึ้น โดยผู้แต่งด้วยลายมือของผู้แต่งเอง ซึ่งเป็นหนังสือต้นฉบับก่อนการตีพิมพ์ ในที่นี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “ฉบับต้นฉบับ” แทน

3.7.1 การมีอยู่อย่างแพร่หลายของนิพนธ์ต้นฉบับ

จากการศึกษาต้นฉบับของหนังสืออิญาอ์ อุลุม อัคดีน ปรากฏว่ามีอยู่ในหลายห้องสมุดเช่น ห้องสมุดคารุล อัลกุฎบ อัลมิศริยะสุประเทศอิยิปป์ ห้องสมุดอัล อัจฮ์รัฐประเทศอิยิปป์ ห้องสมุดฟานียานในประเทศญะซาอิรฺเลขที่ 554 ห้องสมุดอินเดีย ห้องสมุดปากิสถาน ห้องสมุดคารุล อัลกุฎบ อัลวะฎูอนียะฮ์ ในกูสุรอนประเทศอิหร่าน เกาะชานะฮ์ของอัซซัยยิด มุฮัมมัด อะลี คาลี อัลอิสลาม¹ ห้องสมุดอัล อุลุมียะฮ์ในอิสตันบุลประเทศตุรกี และที่อื่น ๆ อีกมาก (al-Mahdali, 1985:94) จากการศึกษาของซัยค้อับดุลเราะห์มาน บะดะวีย์ เกี่ยวกับงานเขียนของอิหม่ามอัลเจมาฮะลี๊ย ปรากฏว่าหนังสืออิญาอ์ อุลุม อัคดีน เป็นหนังสือของท่านอิหม่ามเขียนขึ้นจริงและนิพนธ์ต้นฉบับของหนังสือมีอยู่อย่างแพร่หลายถึง 109 สถานที่ด้วยกัน ('Abd al-Rahman Badawi, n.d. :98-112) การปรากฏอยู่ของนิพนธ์ต้นฉบับดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความนิยมของผู้คนในหนังสืออิญาอ์ อุลุม อัคดีนและการเผยแพร่หนังสือโดยอุละมาอ์ในสมัยนั้น

3.7.2 การอธิบายขยายความหนังสืออิญาอ์

อุละมาอ์สมัยก่อนได้ให้ความสนใจในการเผยแพร่หนังสืออิญาอ์ อุลุม อัคดีน โดยได้ศึกษา อ่าน สอน และอธิบายขยายความหนังสือ ที่เป็นที่แพร่หลายมากที่สุดคือการอธิบายขยายความหนังสือของซัยค้อัมมัมมัด บุคร มุฮัมมัด บุคร อัลหุสซัยน์ อัลมูรตะฎอ อัชชูบัยลีย์ ได้อธิบายขยายความหนังสืออิญาอ์และตั้งชื่อว่า “อิคดิฮาฟ อัลสาคะฮ์ อัลมูคตะกิน (تحف السادة المتقين)” ได้ตีพิมพ์ในเมืองปาสิปี ส.ศ. 1205 แบ่งรูปเล่มเป็นสี่เล่ม ในปี ส.ศ.1311 มีการตีพิมพ์ที่อัลกออิเราะฮ์ ประเทศอิยิปป์แบ่งเป็นรูปเล่มเป็นสิบเล่ม และได้เผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ตตาม <http://www.ghazali.org>

3.7.3 การศึกษาหะดีษและสายรายงานหะดีษที่ปรากฏในหนังสืออิญาอ์

มีอุละมาอ์หลายท่านได้ทำการศึกษาหะดีษและสายรายงานหะดีษในหนังสืออิญาอ์ อุลุม อัคดีน เช่น

1.อัลอิหม่าม อัลหาฟิซ อัลอิรอกี๊ย ท่านได้ทำการศึกษาหะดีษและสายรายงานในหนังสืออิญาอ์ อุลุม อัคดีน มีชื่อว่า อัลมุญนีย์ อัน หะมะลีย อัลอัศฟารุ ฟิ อัลอัศฟารุ ฟิ คักริง มา ฟิ

¹ เป็นเจ้าของเกาะชานะฮ์ หรือที่เก็บหนังสือเสมือนห้องสมุดส่วนบุคคล ท่านเป็นนักเผยแพร่ศาสนาอิสลามผู้หนึ่งที่ผู้คนในแถบนั้นรู้จัก

อัลอิหฺยาอ์ มิน อัลอัคบาร์ (الإحياء من الأحبار) في تخريج ما في الأسفار في تخريج ما في الإحياء من الأحبار) ซึ่ง เป็นหนังสือที่ทำให้หนังสืออิหฺยาอ์สามารถใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น

2.ซัยคัมุฮัมมัด บุคร มุฮัมมัด บุคร อัลหุสซัยน์ อัลมูรตะฎอ อับซุบัยคีย์ ได้อธิบาย ขยายความหนังสือและศึกษาหะดีษ สายรายงานของหะดีษ และท่านได้บอกสถานะของหะดีษใน หนังสือของท่านที่มีชื่อว่า “อิดคิฮาฟ อัลศาดะฮฺ อัลมุตตะกิน (اتحاف السادة المتقين)”

3.อะบู อับดิลลาฮฺ มะหฺมูด บุคร มุฮัมมัด อัลอัคคาด ท่านได้ศึกษาหะดีษและสาย รายงานหะดีษในหนังสืออิหฺยาอ์และได้จัดเรียงเป็นบท มีชื่อว่า อิดคิครอจ คะกอริฎอ อัลอะหะดีษ มูรอคคับ อะลา อัลอับบาบ (استخراج تخريج الأحاديث مرتب على الأبواب)

3.7.4 การย่อหนังสืออิหฺยาอ์

อุละมาอ์หลายท่านมีส่วนในการเผยแพร่หนังสืออิหฺยาอ์ อุลูม อัคคิน ให้กับสังคม โดยการย่อหนังสืออิหฺยาอ์ เพื่อช่วยให้เข้าใจเนื้อหาของหนังสือได้ง่ายขึ้น หนังสือเหล่านั้นมีหลาย เล่มเช่น

1.ลูบาบ อิหฺยาอ์ อุลูม อัคคิน (لباب إحياء علوم الدين) ของอัยมัด อัลฆะชะลีย์ นื่องชายท่านอิหม่ามอัลฆะชะลีย์ ได้มีการตีพิมพ์ร่วมกับหนังสือ นุชชะฮฺ อันนาชีรีน ของอับดิล มะลิก บุคร อัลมุนีรุ คะกีฎ อัคคิน อัลบะบีย์ อัลหะละบีย์ ตีพิมพ์เมื่อปี ส.ศ.1308 โรงพิมพ์อัลกออิเราะฮฺ

2.มินฮาย อัลกอสิคิน (منهاج القاصدين) ของอิบนิ อัลญะซีซ และได้มีการย่อ หนังสือนี้อีกโดยอัยมัด บุคร มุฮัมมัด บุคร กุดามะฮฺ และได้ตั้งชื่อว่า มุกตะศอรฺ มินฮาย อัลกอสิคิน ตีพิมพ์ที่คัมชั๊ก เมื่อปี ส.ศ.1347

3.รูหฺ อัลอิหฺยาอ์ (روح الإحياء) ของอัยมัด บุคร มูซา บุคร ยูนูส แต่ยังเป็นนิพนธ์ ด้นฉบับ

4.อัลมูรชิด อัลอะมิน อิลามาอิชะฮฺ อัลมุนีนิน มิน อิหฺยาอ์ อุลูม อัคคิน (المرشد الأمين (إلى موعظة المؤمنين من إحياء علوم الدين) ของญะมาล อัคคิน มุฮัมมัด บุคร มุฮัมมัด สะอิด บุคร ศอลิฮฺ อัลกอสิมีย์ อัคคิมชุกีย์ ได้ตีพิมพ์ที่ อัลกออิเราะฮฺ เมื่อปี ส.ศ.1331,1342 และ 1348 ในรูปเล่มสองเล่ม

5.ศอฟะฮฺ อัลอิหฺยาอ์ (صفوة الإحياء) ของมะฮฺมูด อะลีย กอโรอูส ตีพิมพ์ที่ อัลกออิเราะฮฺ เมื่อปี ค.ศ.1355

6.เมาอิชะฮฺ อัลมุตตะกิน มิน อิหฺยาอ์ อุลูม อัคคิน (موعظة المتقين من إحياء علوم الدين) ของมุฮัมมัดญะมาล อัคคิน อัลกอสิมีย์ อัคคิมชุกีย์ แต่ท่านไม่ทันได้ย่อทั้งหมด ซึ่งต่อมามีกลุ่มบรรดา

อาจารย์จากมหาวิทยาลัย ได้จัดเรียงหนังสือโดยตั้งชื่อว่า ตะฮฺยิบ มาอิซาอะฮฺ อัลมุตะกิน มิน อิหฺยาอฺ อุลุม อักดีน

7. ตะฮฺยิบ อิหฺยาอฺ อุลุม อักดีน (تذیب إحياء علوم الدين) ของอับดุลศลาม ฮารุน ท่านได้คัดย่อหนังสืออิหฺยาอฺ อย่างละเอียดมากโดยพยายามคงเดิมในด้านภาษาท่านได้ตัดออกหะดِيث ที่ตั้งที่มีอยู่ในหนังสือและท่านได้ศึกษาค้นคว้าคำกล่าวที่ท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้ยกมาเพื่อ ยืนยันความถูกต้องพร้อมอธิบาย ชี้แจงสิ่งที่ยังไม่ชัดเจน

8. และมีหนังสือคัดย่ออื่นๆ อีกแต่ได้มีการตั้งชื่อเป็นชื่อผู้ย่อเช่น มุคตะศอรอ์ซัชชัค์ อัลอัฎนูบียฺ (مختصر الشيخ العلون) มุคตะศอรอ์ซัชชัค์ มุอัมมัด อัลอะมะนีเย่ (مختصر الشيخ محمد البيني) มุคตะศอรอ์ซัชชัค์ ยะหฺยา อัลอะมะนีเย่ (مختصر الشيخ يحيى البيني) มุคตะศอรอ์ซัชชัค์ อัลมุศลิบียฺ (مختصر الشيخ السيوطي) และมุคตะศอรอ์ซัชชัค์ อัลบิลาลียฺ (مختصر الشيخ البلالي) หนังสือคัดย่อเล่มนี้เป็นหนังสือคัดย่อที่เลิศที่สุดในทัศนะของ อัสสะคอวีเย่และฮาญีเคาะลีฟะฮฺ (Haji Khalifah,n.d. :1/24)

3.7.5 การแปลหนังสืออิหฺยาอฺ

นอกเหนือจากการอธิบายหนังสือ และการย่อแล้วยังมีผู้อ่านที่ให้ความสนใจและทำการเผยแพร่หนังสืออิหฺยาอฺ อุลุม อักดีน ผู้สังคัมซึ่งได้ทุ่มเทความสามารถในด้านการแปลหนังสือ เป็นภาษาอื่นๆ เพื่อชาวภาษานั้นๆ ได้รับประโยชน์จากหนังสือของท่านอิหม่าม ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจการแปลหนังสืออิหฺยาอฺในภาษาต่างๆ เท่าที่พบคือ

1. ภาษาเยอรมัน มีชื่อว่า Ihya ,the book of Worship translated from the Arabic with Commentary and Introduction by E.E. Caiverley, Madras 1925 ผู้แปลคือ H. Bauer เป็นการแปลบางส่วนของเนื้อหาในหนังสืออิหฺยาอฺ อุลุม อักดีน กิตาบเกี่ยวกับการตั้งเจตนา ความบริสุทธิ์ใจ และความสังกะ กิตาบเกี่ยวกับมารยาทการแต่งงาน กิตาบเกี่ยวกับอาหารที่อนุญาตและที่ไม่อนุญาต พร้อมมีการอธิบายขยายความ พิมพ์ในปี ค.ศ.1916 และได้แปลหลังจากนั้นอีกในกิตาบเกี่ยวกับมารยาทในการรับประทานอาหารพร้อมบทนำ โดย H.Knder mann. พิมพ์ในปี ค.ศ.1960 (‘Abd al-Rahman Badawi,n.d. :98-111)

2. ภาษาเปอร์เซีย แปลโดยฟะวีค อักดีน มุอัมมัด อัลเคาะวาซิมียฺ (‘Abd al-Rahman Badawi,n.d. :98-111)

3. ภาษาตุรกี มีนิพนธ์ต้นฉบับอยู่ที่อิสตันบูล เลขที่ 25774 (‘Abd al-Rahman Badawi,n.d. :98-111)

4. ภาษาอูรดู โดยชื่อเรื่องว่า มะฆาก อัลอูริฟีน (مذاق العارفين) ได้มีการตีพิมพ์ การแปลครั้งนี้ที่อุกนู ปี ฮ.ศ.1331 ('Abd al-Rahman Badawi, n.d. :98-111)

5. ภาษามลายูอิน โคนิเซีย โดยหะญือฮมาแอล ซะกูบ เป็นการแปลทั้งเล่มใน 8 เล่ม มีการเผยแพร่การตีพิมพ์ครั้งที่หนึ่งของเล่มที่หนึ่งในปีค.ศ.1964 หลังจากนั้นได้มีการแปลโดยกลุ่ม นักแปล และได้ตีพิมพ์มาเป็นลำดับตั้งแต่ปี ค.ศ.1965,1966,1969และ 1977 (al-Mahdali,1985 :95)

6. ภาษาลาติน มีการกล่าวว่าเมื่อได้มีการแปลหนังสืออิญาอ์ อุลุม อัลดีน แวดวง นักวิชาการชาวยุโรปได้ให้ความสนใจกับแนวคิดของท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีย์และได้มีการศึกษาค้นคว้าเป็นงานวิชาการเกี่ยวกับหนังสืออิญาอ์ในเวลาต่อมา โดยไม่มีการกล่าวอย่างชัดเจนว่าใคร เป็นผู้แปลและพิมพ์ในที่ไหน แต่ชาวยุโรปโดยนักบูรพาณคดี (Orientalism) ได้มีการนำเสนองาน วิชาการในหัวข้อ “อูญาบ อัลกอลบ์ (عجائب القلب)” ในงานวิชาการที่กรุงปารีส ปี ค.ศ.1891(al-Mahdali,1985 :95)

3.7.6 การศึกษาเฉพาะเรื่องเพื่อเป็นวิทยานิพนธ์ในสถาบันการศึกษา

มีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วโลกได้ศึกษาหนังสืออิญาอ์ อุลุม อัลดีน ใน เรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ในหลายหัวข้อด้วยกัน¹ ผู้วิจัยขอยกเป็นตัวอย่างเพียงบางเล่มที่เป็นภาษาอาหรับ ดังนี้

1. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท เช่น

อัลมะอากิช อัลอะเกาะคิยะฮฺ อะลา กิตาบ อิญาอ์ อุลุม อัลดีน ลิ อัลเจมาฮาลีย์ ฟิ รุบออิ อัลมุสลิกาต (المأخذ العقديّة على كتاب إحياء علوم الدين للغزالي في ربيع المهلكات) เป็น วิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะอัลอะอะวะฮฺ อะลอะฮฺ ลาดีน สาขาอัลอะเกาะคิยะฮฺ มหาวิทยาลัยอุมุม อัลกุรอ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ปีการศึกษา ฮ.ศ. 1428-1429 โดยฟาห์ บิน มุฟลิหฺ บิน เคาะลัฟ อัลดุสะรีฮฺ (Falih Bin Muflih Bin Khalaf al-Dusari)

อัตเตาญีฮฺ อัลอิสลามีย์ ลินนะซีฮฺ ฟิ ฟิลสะพะฮฺ อัลเจมาฮาลีย์ (التوجيه الإسلامي للنسفي في فلسفة الغزالي) เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยอัยนุ อัจชะหม์ อัลกออิเราะฮฺ ปี ค.ศ. 1982 โดยอารีฟ มุฟฎี้อัลบัจญีส ('Aarif Muftidi al-Barjas)

¹ สามารถสืบค้นได้จาก <http://www.ghazali.org>

التربية الإسلامية عند) อัลอิฮฺลามียะฮฺ อินคัลอิหม่าม อัลฆะฆะซาลี (الإمام الغزالي) เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์อิสลาม มหาวิทยาลัยอัลอวฮาอียฺ โดยอัยยูบ คัคดูลลลอฮฺ (Ayub Dakhllullah)

2.วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก เช่น

อัลนะอากิบ อัลอะเกาะดิยะฮฺ อะลา กิตาบอิหฺยอ์ อุลุม อัคคีน ลีอะบี ฮามิด อัลฆะฆะซาลี ฟิ รุบออิ อัลอิบาคาอะฟี รุบออิ อัลอากาด (في إحياء علوم الدين لأبي حامد الغزالي في (ربيع العبادات و ربيع العادات) เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก คณะอัลอะวะฮฺ อะ อุลูคคีน สาขาอัลอะกีอะฮฺ มหาวิทยาลัยอุมมฺ อัลกุรอ ประเทศมาเลเซีย ปีการศึกษา ส.ศ. 1427-1428 โดยอับดุลลอฮฺ บิน อุบัยดฺ บิน อิบาด อัลอุตัยบียฺ ('Abdullah Bin 'Ubaid Bin 'Ibad al-'Utaibi)

อัลหะกีกะฮฺ ฟิ นะซอฮฺ อัลอิหม่าม อัลฆะฆะซาลี (الحقيقة في نظر الإمام الغوالي) หรือ Certainty According to al-Ghazali) เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก มหาวิทยาลัยอัลอัสซุรฺ ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Cairo: Dar al-Ma'rifa ในปี ค.ศ. 1963 โดยสุไลมาน ดุนยา (Sulyman Duyna)

3.7.7 การตีพิมพ์

หนังสืออิหฺยอ์ อุลุม อัคคีน ได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่มาหลายครั้งจากโรงพิมพ์ต่างๆ เช่น โรงพิมพ์บุลาเก ในเมืองอัลกอฮฺเราะฮฺ (โคโร) ประเทศอียิปต์ ได้ตีพิมพ์ถึงสี่ครั้งคือ ครั้งที่หนึ่งในปี ส.ศ.1269 ครั้งที่สองในปี ส.ศ.1279 ครั้งที่สามในปี ส.ศ.1282 และครั้งที่สี่ในปี ส.ศ.1289 โรงพิมพ์อะญูรฺ ลอกนุ ได้ตีพิมพ์ถึงสองครั้ง ครั้งที่หนึ่งในปี ส.ศ.1331 ครั้งที่สองในปี ค.ศ.1864 โรงพิมพ์คาร์ อัลกุฎบ อัลอิลมียะฮฺ ได้มีการตีพิมพ์ในปี ส.ศ.1406 และมีการตีพิมพ์หลายครั้งจากสถานที่ที่ชัดเจนแต่ไม่ได้ระบุชื่อโรงพิมพ์เช่น ที่โคโรได้มีการตีพิมพ์โดยโรงพิมพ์ไม่ใช่โรงพิมพ์บุลาเก หลายครั้งคือในปี ส.ศ.1303,1306,1312,1316,1321,1326,1327,1334,1346,1348,1352 และ ส.ศ.1357 ที่อิสตันบูล ประเทศตุรกี ได้ตีพิมพ์ในปี ส.ศ.1321 ที่ฏอฮฺรอน ประเทศอิหร่านในปี ส.ศ.1293 และที่อื่นๆ อีกมาก ('Abd al-Rahman Badawi, n.d :112)

3.7.8 การเผยแพร่ทางอินเตอร์เน็ต

มีการเผยแพร่หนังสืออิหฺยอ์ อุลุม อัคคีน เพื่อการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบ Word และ Pdf ทั้งที่เป็นตัวบทของหนังสือและการอธิบายขยายความจากบรรดาอุละมาฮฺทางอินเตอร์เน็ต อย่างแพร่หลายตามเว็บไซต์ต่างๆ เช่น

- <http://www.ghazali.org>
- <http://www.waqfeya.com>
- <http://www.almaktba.com>
- <http://www.al-eman.com/IslamLib>
- <http://www.islamweb.net/newlibrary/Index.php>
- <http://www.almeshkat.net/books/index.php>
- <http://www.islamway.com/index.php>
- http://www.shamela.ws/old_site/open.php

Prince of Songkla University
Pattani Campus